

DOS CLAUSTRES BARROCS A INCA: SANT FRANCESC I SANT DOMINGO. NOTES HISTORICOARTÍSTIQUES*

GUILLEM ALEXANDRE REUS I PLANELLS

1. Introducció

La idea de realització d'aquesta comunicació va nèixer com un estudi estilístic dels dos claustres d'època barroca que té Inca; el del convent franciscà i el del convent dominic. És important d'observar que, tot i que són dos claustres que pertanyen a una mateixa cronologia, cada un segueix uns trets estilístics diferents. Tot d'una, hom s'adona que, per tal que l'estudi sigui el més complet possible, cal fer una comparativa dels claustres mallorquins que segueixen aquests dos exemples.

De la mateixa manera i tenint en compte que l'art sempre camina al costat de la història, hem cregut necessari fer una petita referència històrica sobre els ordes mendicants, dedicant un capítol a l'arribada d'aquests a Mallorca de la mà de Jaume I i tot seguit, un altre capítol que ens mostrarà la consolidació d'aquests mateixos ordes mitjançant la fundació de convents al llarg dels territoris del Regne de Mallorca: convents, esglésies i claustres que no sempre s'han conservat. Això mateix ens farà comprendre la importància que recau en la nostra ciutat, pel fet que en ple segle XXI podem gaudir de dos exemples cabdals de claustres d'època barroca.

Tanmateix, no podem oblidar la vinculació de la Casa Reial mallorquina amb els franciscans i dominics, relació que féu brostar diferents fundacions conventuals tant als territoris continentals del Regne com a les Balears.

*A Gabriel Ferrer i Truyols † in memoriam.

2. El claustre. Definició i utilitat

Segons el *Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció* de Miquel Fullana, el mot *claustre* apareix definit de la següent manera. “CLAUSTRE: galeria o pòrtic que volta un pati o jardí, especialment d'un monestir o d'una església, per unir les diferents construccions o dependències. *Claustro*.”¹

Sembla que l'origen dels claustres és en l'arquitectura monàstica medieval. Aquest pati actua com a nucli interior al voltant del qual se situen els diferents espais conventuals. A banda d'aquesta funció distributiva, el claustre també tenia diferents utilitats: el conreu de plantes i arbres fruiters, la meditació, la lectura i també servia com a cementiri. Alguns exemples de l'ús del claustre com a lloc d'enterrament són: el claustre del convent de Sant Francesc de Palma o el claustre de la catedral de Sant Joan lo Nou de Perpinyà, anomenat “Campo Santo” (fig. 1).

Fig. 1. Claustre de Sant Joan lo Nou de Perpinyà

3. La fundació de l'orde de Sant Francesc i la de Sant Domingo

L'orde franciscà fou fundat el 1210 per Francesc d'Assís, que va nèixer en aquesta ciutat italiana l'any 1182 i hi morí el 1226. El 1228 fou canonitzat. Durant la seva joventut, Francesc va estudiar llatí i matemàtiques, i de la seva educació s'encarregaren els capellans de l'església de Sant Jordi d'Assís. Al costat de Sant Jordi s'aixecà l'església de Santa Clara. Així, Sant Jordi ha passat a formar part d'aquesta església com una capella més. Sant Francesc, a més de fundar el primer orde franciscà, també fundà el segon orde, el femení, conegut amb el nom de les clarisses.

Sembla ser que Francesc d'Assís elegí una modesta construcció com a primer “lloc” franciscà. Aquest petit i senzill edifici es coneix amb el nom de Porciúncula i constituïa

¹ FULLANA, M. *Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció*. Mallorca: Editorial Moll, 2005.

el punt de reunió d'aquests primers membres franciscans. Aquest mot pareix significar “petita porció” de terreny on s'edificà la petita església. L'edifici dataria del segle IV i des del segle VI era propietat dels monjos de l'orde benedictí.²

Al llarg del temps, el nombre de seguidors de sant Francesc anà creixent, i a l'any 1209, aquesta primera comunitat franciscana es va haver de traslladar a un altre lloc, perquè la Porciúncula havia quedat petita. Aquesta nova casa era anomenada Tuguri. Aquest segon “indret” franciscà encara es pot veure avui en dia situat a l'interior de l'església de Santa Maria de Rivotorto. Fou a l'any 1228, dos anys després de la mort del sant, quan es començà la construcció de l'actual basílica de Sant Francesc (fig. 2).

Fig. 2. La Porciúncula d'Assís

Com s'ha dit abans, sant Francesc també fundà l'orde conegut amb el nom de les clarisses. Clara d'Assís havia nat en aquesta ciutat el 16 de juny de 1194 i decidí seguir les passes del seu mestre. L'any 1212 pronuncià els seus vots a la petita església de la Porciúncula i morí el 1253. Entre 1255 i 1265 s'aixecà al costat de l'església de Sant Jordi la de Santa Clara.

Domingo de Guzmán va nèixer el 1170 a Caleruega (Burgos) i morí a Bolonya el 1221. El 1215 fundà l'orde dels dominics a Tolosa de Llenguadoc. Una placa recorda aquesta fundació en el número 7 de la plaça del Parlament d'aquesta ciutat francesa.³

En un primer moment, els predicadors ocuparen l'antic priorat de Sant Romà. Aquesta església, que fou destruïda durant la Revolució Francesa, estava situada entre l'actual carrer de Sant Romà i el carrer de Jules Chalande de la ciutat occitana.

L'any 1229 els dominics abandonaren aquest antic priorat i a l'any següent començaren la construcció d'un nou cenobi conegut amb el nom dels jacobins. L'església està dedicada a sant Tomàs d'Aquino (fig. 3).

2 CIANCHETTA, R. *Asís. Arte e historia en los siglos*. Narni-Terni: Edizioni Plurigraf, 1990, p. 112.

3 MESTRE I GODES, J. *Els càtars. La vida i la mort dels bons homes*. Barcelona: 2000, p. 170.

Fig. 3. Església dels jacobins de Tolosa de Llenguadoc

Al llarg del temps, els frares d'aquest orde han anat rebent diferents noms. Així, se'ls coneix amb el nom de frares predicadors. Després de la canonització de sant Domingo el 1234, es començaren a anomenar dominics, nom que es normalitzà a partir del segle XVIII. Tanmateix a França se'ls coneix pel nom de jacobins. Això és degut que l'any 1217, quan es fundà el convent de París, aquest es construï al carrer de Sant Jaume (*rue de Saint-Jacques*) i es posà sota el patronatge de l'apòstol Sant Jaume.

4. L'arribada a Mallorca de les ordes mendicants amb la conquesta de Jaume I

A les acaballes de 1228, el rei Jaume I d'Aragó convocà les Corts Catalanes per tal de decidir la conquesta de Mallorca. Un any més tard, concretament el 31 de desembre de 1229 i després d'un llarg setge a la ciutat, les tropes catalanes feien la seva entrada a Madina Mayurqa. Una vegada que la ciutat passà a estar sota el poder del rei, Jaume I es dirigí cap a l'interior de l'illa per aconseguir reduir la resistència formada per aquells musulmans que havien escapat durant l'atac a la capital. Fou el 31 de març de 1230 quan es reteren els musulmans que s'havien amagat a la serra d'Artà, però no fou fins al 1232 quan tota l'illa quedà en mans de Jaume I, després que es retessin els darrers redutes de musulmans de la serra de Tramuntana.⁴ Així doncs, tot just després de la conquesta de Mallorca, es féu el repartiment de terres entre aquells que hi havien participat.

Pel que fa a la situació de l'Església, el mateix 1230 es creà un bisbat propi per a l'illa i el 1236 aquesta fou dividida en parròquies. Fou el papa Innocenci IV qui el 14 d'abril de 1248, mitjançant una butlla, posà totes les parròquies mallorquines sota la protecció de la Santa Seu.

Amb l'arribada dels conqueridors, a Mallorca també arribaren integrants d'ordes religiosos de caire divers. Ja en un primer moment, segurament acompanyant Jaume I, desembarcaren a l'illa membres dels ordes militars del Temple i de Sant Joan d'Alfama. Per altra banda, també cal destacar l'arribada de diversos ordes religiosos. Aquests ajudaran a la recristianització de Mallorca. Els mendicants s'instal·laren en un primer moment a la Ciutat de Mallorca i, poc temps després, els ordes monàstics (premonstratsos, cistercencs i cartoixans), que elegiren el món rural.

Foren, però, els ordes mendicants els qui col·laboraren més amb la tasca de recristianització. En primer lloc, els frares de Sant Domingo es posaren des d'un primer moment al servei dels conqueridors per a dur a terme aquesta feina. Sembla que, ja a la primerenca data de 1231, Jaume I donà a l'orde dominicà unes cases situades al recinte de l'Almudaina, lloc on temps després aixecaran el seu convent.⁵

4 BELENGUER, E. *Història de les Illes Balears. Volum II. L'època foral i la seva evolució (1230-1715)*. Barcelona: Edicions 62, 2004.

5 FULLANA, P.; CRESPO, A.; PROHENS, J. *Claustros de Mallorca*. Palma: 1991, p. 23.

Pel que fa a l'orde franciscà és sabut que a l'any 1232 ja fundaren una comunitat en un antic hort de la ciutat de Mallorca, i és a l'any 1238 quan s'instal·len a prop de la porta de l'Esvaidor, coneguda més tard com a porta de Santa Margalida.⁶ Tot i que en aquest estudi ens ocupa l'interès pels ordes franciscà i dominic, també cal tenir en compte que tan sols pocs anys després de la conquesta també es fundaren convents que pertanyien a altres ordes: els mercedaris (1230), els trinitaris (1240), o els carmelites, a la segona meitat del segle XV.

5. La fundació de convents mendicants i la seva consolidació dins el Regne de Mallorca

Si com hem vist la major part del les fundacions d'ordes mendicants es dugué a terme en els anys posteriors a la conquesta durant el regnat de Jaume I, fou a partir del regnat del seu fill Jaume II i al llarg de la dinastia privativa de Mallorca quan aquestes primeres fundacions es consolidaren i engrandiren els seus convents tant a les terres insulars com a les terres continentals del nou Regne de Mallorca.

És en el quart i darrer testament de Jaume I, signat dia 21 d'agost de 1272, on s'estipula la definitiva divisió entre els seus dos fills Pere i Jaume, dels regnes que en aquell moment conformaven el Casal d'Aragó. L'infant Pere heretà la Corona d'Aragó formada pel Regne d'Aragó, el Regne de València i el Principat de Catalunya. Per altra part, l'infant Jaume heretà el Corona de Mallorca, que quedava formada per les illes Balears, els comtats del Rosselló, de la Cerdanya, del Vallespir, del Capcir i del Conflent, i també pels territoris occitans de la senyoria de Montpeller i pels vescomtats de l'Omelladès, del Carladès i del Gavallda.

Jaume I morí el 27 de juliol de 1276 a Alzira i l'infant Jaume es convertí en el primer rei privatiu de Mallorca, que fixà la capital del regne a Perpinyà. Com ja hem vist, és durant el segle XIII que apareixen els ordes mendicants tant masculins com femenins: franciscans, dominics, clarisses, penitents, carmelites i mercedaris. A poc a poc, aquests ordes es van fent un lloc important durant el període del Regne de Mallorca, tant al voltant de la societat com al costat de la família reial.⁷ Fou en aquests anys quan s'aixecaren els grans complexos conventuals, tant a les ciutats del Regne -la de Mallorca, Perpinyà i Montpeller- com a algunes viles -Vilafranca de Conflent, Cotlliure, Puigcerdà i Inca.

Aquesta importància que assoliren els ordes mendicants durant el Regne de Mallorca és deguda a la gran espiritualitat que residia en el si de la família reial, que a la vegada ja ho va heretar del rei Jaume I i la seva esposa Violant d'Hongria, germana de santa Isabel.

Per altra part, si bé els reis mallorquins, i també el mateix Jaume I, mai es decantaren a favor de cap orde mendicant en particular, cal destacar la gran devoció i la influència que reberen del franciscanisme. Aquesta devoció no fou exclusiva dels reis de Mallorca, sinó que també era ben palesa a altres cases reials com la d'Aragó, o la de Sicília. Jaume II de Mallorca fou educat a París, on sembla ser que entrà en contacte amb el franciscanisme. A més, també fou gran amic de Ramon Llull, qui a més participà en l'educació del rei. De la mateixa manera, la reina Esclaramunda també fou una gran devota de sant Francesc i demostrà aquesta devoció

6 FULLANA, P.; CRESPO, A.; PROHENS, J. *Claustros de Mallorca*. Palma: 1991, p. 25.

7 VILANOVE, J. *Raconte-moi les rois de Mallorca*. Sant Joan les Fonts: 2004, p. 179.

destinant importants ajudes econòmiques a l'orde franciscà. Per això, el suport que manifestà el rei a l'establiment i la promoció del franciscanisme testimonia la seva devoció al sant.⁸

Dos fills de Jaume II de Mallorca seguien també les passes del franciscanisme. L'infant Jaume de Mallorca (1274-1330), el seu primer fill, renuncià a la Corona el 1299 i es féu franciscà en el convent de Sant Francesc de Perpinyà. El mateix camí seguí el sisè fill del rei, l'infant Felip de Mallorca (1324-1335), que fou regent durant la minoria d'edat de Jaume III (1324-1335) i que després, molt influenciat pel franciscanisme, arribà a ser abat de Sant Pau de Narbona.

5.1. Convents dominics del Regne de Mallorca

Fig. 4. Església de Sant Domènec de Perpinyà

L'església i convent de Sant Domingo de Palma fou començada el 17 de setembre de 1296 i acabada el 1359. Tot el complex conventual fou completament destruït durant la desamortització de Mendizábal. A Perpinyà el 26 de febrer de 1244, Jaume I donà uns terrenys als dominics per construir-hi el seu convent. Entre 1300 i 1330 s'hi dugueren a terme importants treballs d'ampliació, tant a l'església com al convent (fig. 4).

Pel que fa al convent de Sant Domènec de Puigcerdà, aquest fou fundat sota el regnat de Jaume II de Mallorca el 1291, però el 1835 sofrí els afectes de la desamortització de Mendizábal i, avui en dia, tan sols se'n conserva l'església, bastant transformada, i una ala del claustre que data de 1603. A la vila de Cotlliure, els dominics hi fundaren el seu convent el 1275. Actualment se'n conserva l'església i algunes parts del claustre.

Ben igual que el convent de Palma, el convent dominicà de Montpeller va córrer la mateixa sort. Fou fundat el 1220, moment en què Jaume I era senyor de Montpeller, títol que havia heretat de sa mare Maria de Montpeller. El convent fou destruït l'any 1562 durant les guerres de religió entre catòlics i protestants.

5.2. Convents franciscans del Regne de Mallorca

A Palma hi ha dues fundacions franciscanes: una de masculina, constituïda pels framenors, i una altra de femenina, constituïda per les clarisses. Els framenors s'establiren a Mallorca just després de la conquesta de Jaume I. Aixecaren la seva primera església a l'actual carrer de Sant Miquel, la qual fou consagrada el 1244. És l'actual església de Santa Margalida, que avui dia encara conservam. Alguns anys després, els franciscans cediren aquest convent a les monges agustines de Santa Margalida i fou a l'any 1281, sota el regnat de Jaume II, quan es posà la primera pedra d'una nova església franciscana. La construcció fou acabada devers el 1320, sota el regnat de Sanç I de Mallorca.⁹ Pel que fa al convent de Santa Clara, la seva fundació fou autoritzada per Jaume I el 1256 (fig. 5).

⁸ AA.VV. *Jaume II i les ordinacions de l'any 1300*. Palma: 2002, p. 31.

⁹ VILANOVE, J. *Raconte-moi les rois de Mallorca*. Sant Joan les Fonts: 2004, p. 188.

Fig. 5. Convent de Sant Francesc de Palma

Els franciscans també aixecaren un convent a Perpinyà. S'hi instal·laren el 1241 i durant el segle XIV s'hi feren importants obres d'ampliació, i es convertí d'aquesta manera en un espai conventual grandiosos. El convent estava format per tres esglésies: Sant Francesc, la Verge del Claustre i Nostra Senyora dels Àngels. Totes les dependències estaven situades al voltant d'un claustre. El convent fou destruït durant el segle XIX i actualment tan sols se'n conserva sencera l'església de Nostra Senyora dels Àngels i alguns arcs que varen pertànyer al claustre.

A Vilafranca de Conflent els franciscans ocuparen un primer convent que havia estat dels penitents. A partir de 1279 fou ocupat pels framenors, qui hi realitzaren ampliacions. El convent fou destruït durant la Revolució Francesa. Tampoc el convent franciscà de Puigcerdà ens ha arribat fins avui. Fou construït el 1333 sota el regnat de Jaume III de Mallorca, però la seva destrucció li arribà el 1835 durant la desamortització. Ben igual que el convent dominicà montpellerí, l'església de Sant Francesc, consagrada el 1262, fou també destruïda el 1562.¹⁰

Pel que fa al convent de sant Francesc de Ciutadella, aquest fou fundat el 1287 sota el regnat d'Alfons III d'Aragó. Cal tenir en compte que l'any 1285 el rei Alfons III d'Aragó, anomenat "el Franc", confiscà el Regne de Mallorca i el reincorporà a la Corona d'Aragó fins al 1295, any en què se signà el tractat d'Anagni i els territoris mallorquins foren retornats a Jaume II de Mallorca. L'església franciscana fou destruïda el 1558 a conseqüència d'un atac turc. L'actual és la tercera edificació, que fou acabada el 1602.

¹⁰ DURLIAT, M. *L'art en el Regne de Mallorca*. Palma: 1989, p. 84.

6. Els franciscans a Inca

Fig. 6. Tomba del papa Joan XXII a Avinyó

El convent de Sant Francesc d'Inca és la segona fundació d'aquest orde que es donà a Mallorca i la primera de la Part Forana. Fou l'1 de gener de 1325 quan el papa Joan XXII signava la butlla *Sincerae vestrae religionis*, que anava dirigida al custodi i als framenors de Barcelona. Amb aquesta butlla autoritzava la fundació del convent franciscà inquer i en aquesta s'esmentava la corresponent construcció d'un oratori. Hauran de passar 250 anys més fins que no s'aixequi un segon convent mendicant a la Part Forana, en aquest cas, de l'orde dominicà. Serà el convent de Sant Vicenç Ferrer de Manacor, fundat l'any 1577 (fig. 6).

Pel que fa a Inca, hem d'observar que, a banda de l'orde mendicant franciscà i de l'orde mendicant dominic, a l'any 1530 les monges jerònimes havien fundat una casa al puig de Santa Magdalena que vuit anys després traslladaren al seu emplaçament actual, prop dels molins. Veiem, doncs, que ja en el segle XIV, gairebé cent anys després de la conquesta, Inca ja devia ser una vila molt important i suficientment poblada per poder-hi establir un convent franciscà, una vila comercial gràcies al seu mercat i que anava creixent urbanísticament. Aquesta importància anà en augment, i al segle XVI i després a principi del XVII es dugueren a terme unes altres dues fundacions conventuals que ben segur també contribuïren a l'evolució urbanística de la nostra vila.

Per a la construcció del convent franciscà inquer hi prengueren part una sèrie de personatges que de qualche manera facilitaren i donaren suport a aquesta fundació. En primer lloc, cal destacar la persona de l'infant Felip de Mallorca (1288-1340), fill del rei Jaume II. L'infant Felip fou regent del Regne durant la minoria de Jaume III (1324-1335), regència que el mateix papa Joan XXII li obligà a acceptar per tal de salvar la corona mallorquina. Abans d'aquesta regència, l'infant havia ingressat a l'orde dels dominics, però se n'exclaustrà aviat.¹¹

Sabem també que, una vegada que Jaume III començà el seu regnat, Felip de Mallorca partí cap a Nàpols, al costat de la seva germana la reina Sança, on seguí les passes del franciscanisme. Així doncs, la butlla de fundació del convent franciscà d'Inca se signà durant el segon any de regència de l'infant Felip de Mallorca.

Si els primers convents dels ordes mendicants estaven sota la custòdia de Barcelona, l'any 1333 se'n creà una de pròpia per a Mallorca, i sota aquesta s'aixoplugaren els convents de la Ciutat de Mallorca, Ciutadella de Menorca i Inca.

Tot i que no sabem de forma exacta la data de construcció del nostre convent de framenors, està documentat que aquest mateix any de 1333 ja estava en marxa el "lloc" franciscà format per una casa i un estudi, i pareix ésser que devers el 1341 l'obra de l'església també havia començat, i quedà acabada a final de segle.

¹¹ LLABRÉS I MARTORELL, P. J.; ROSSELLÓ I VAQUER, R. *Inca en la història 1229-1349*. Inca: 1998, p. 222.

Un altre personatge rellevant que també ajudà en la construcció del convent i de l'església fou el bisbe Pere de Cima, que era administrador de la diòcesi mallorquina a l'any 1377.

D'aquesta primera església del segle XIV, se'n conservava el portal principal, senzill i de factura gòtica, però fou substituït el 1975 per un altre portal neogòtic. Avui en dia, tan sols es conserva un tros d'escala de l'antic campanar que estava situat al costat del claustre. Igualment sabem per la documentació que abans de l'actual claustre n'hi havia un d'anterior, ja que a l'any 1555 quan vengué a Inca fra Joan Bordils, provincial dels frares de Mallorca, trobà tot el convent en un estat deplorable i ajudà a la restauració del claustre i del campanar.

Fou a final del segle XVIII quan l'anterior església gòtica fou substituïda i s'aixecà l'actual, que fou acabada a principi del segle XIX. També en el segle XVIII es construí el claustre que avui dia conservam.

Amb el decret de desamortització de Mendizábal, el convent fou subhastat i s'anà deteriorant al llarg dels anys, fins que el 1910 els franciscans tornaren a Inca i a poc a poc en començaren la seva rehabilitació, que li tornà la seva antiga esplendor.

6.1. El claustre de Sant Francesc. Tipologia i altres exemples

Fig. 7. Claustre de Sant Francesc d'Inca

L'actual claustre del convent de Sant Francesc d'Inca fou construït durant el segle XVIII i segueix una línia arquitectònica de tradició classicista. La seva planta és quadrada i està format per dues plantes i porxo, tot i que aquest darrer pis fou projectat per l'arquitecte Josep d'Oleza Frates i es construí l'any 1942.

La planta baixa del claustre està oberta per una galeria de set arcs de mig punt per banda. Entre els arcs s'hi aixequen pilastres que estan rematades per una piràmide i una esfera. Al pis superior, s'hi obren tres finestres rectangulars a cada una de les façanes del pati. Aquesta planta superior queda separada del porxo mitjançant una línia d'impоста amb motllura. El porxo està format per tot un seguit de finestres acabades amb arcs de mig punt. Pel que fa als sostres de les galeries de la planta baixa, aquestes apareixen cobertes per una volta d'aresta. El trespol del pati és de lloses irregulars de pedra viva i en el mateix centre se situa un coll de cisterna, també de pedra viva, que duu la datació de 1747. Observarem que la descripció arquitectònica que acabam de fer ens mostra una tipologia totalment diferent de la que segueix el claustre dominic (fig. 7).

Són més aviat escassos els exemples de claustres que segueixen aquesta mateixa tipologia arquitectònica. A Mallorca, l'únic referent clar és el de Sant Bonaventura de Lluçmajor. Aquest claustre segueix la mateixa tipologia que l'inquer, amb l'única diferència que el

primer pis també està obert per una galeria d'arcs d'ansa de paner. Les pilastres que se situen entre els arcs acaben a la mateixa línia d'impota on comencen els arcs del pis superior i, igual que a Inca, les pilastres també estan acabades per una piràmide i una esfera al seu damunt. L'element que despunta en el recinte de Lluçmajor és el sostre de la galeria, que és de volta plana de mirall. L'església del convent llucmajorer es començà el 1607 i fou acabada el 1656. Pel que fa al claustre, aquest es bastí a principi del segle XVIII (fig. 8).

Un altre exemple semblant a aquesta mateixa tipologia arquitectònica és a Menorca, al claustre del convent de Sant Agustí de Ciutadella, que actualment és la seu del Museu Diocesà de Menorca. El convent agustí ciutadellenc fou construït entre mitjan segle XVII i mitjan segle XVIII, per tant veiem com el claustre també es bastí al voltants de la mateixa època que els dos mallorquins que hem vist anteriorment. L'edifici està format per una planta quadrada amb una galeria d'arcs de mig punt a la planta baixa i una altra galeria d'arcs al primer pis, tot i que els arcs del pis superior són carpanells i estan parcialment cegats, ja que al seu interior s'obren dues finestres acabades per arcs semicirculars. Tant a la planta baixa com al primer pis, els arcs queden separats per pilastres que tenen una columna adossada, la qual acaba amb una piràmide i una esfera.

Fig. 8. Claustre de Sant Bonaventura de Lluçmajor

Fig. 9. Portal del convent de Santa Elisabet de Palma

De tots aquests claustres, la piràmide i l'esfera o la pilastra i la columna són els elements decoratius que més destaquen. Val a dir, emperò, que aquest tipus d'ornamentació no només la trobam a claustres, sinó que també és possible veure'n exemples en altres llocs. Per exemple, en el portal de la dreta de l'església conventual de Santa Elisabet de Palma, en els portals de la casa de Cort o en les pilastres de l'arc del presbiteri de l'església conventual del Socors, també a Palma (fig. 9).

7. Els dominics a Inca

El convent de Sant Domingo d'Inca fou fundat més de dos segles i mig després del de Sant Francesc, concretament el 1604, any en què fra Antoni Torrens, que era dominic i natural d'Inca, comprà una antiga teulera al lloc on s'aixeca el convent. Com ja s'ha dit, el primer convent dominic que es fundà a Mallorca fou el de Ciutat, l'any 1230. El convent inquer és el quart i darrer convent d'aquest orde que s'aixecà a la Part Forana. El precediren el convent de Sant Vicenç Ferrer de Manacor (1576), el de la Mare de Déu del Roser de Pollença (1578) i el de la Mare de Déu de Loreto de Lloret de Vistalegre (1597).

Cal remarcar que, quan es fundà el convent de Sant Domingo d'Inca, a la nostra vila ja hi havia dos convents més, el de Sant Francesc i el de Sant Bartomeu, a més de la parròquia de Santa Maria. Per tant, podia semblar que una altra fundació religiosa a la vila no era necessària. Tot i això, el P. Martí Ferrero, vicari general de la província dominicana d'Aragó, va admetre la fundació i dia 9 de desembre de 1604 el Sr. Gregori Forteza, vicari capitular seu vacant, en concedí el permís.¹² Sembla que en la decisió d'aquesta nova fundació a Inca, almanco en part, hi tengué a veure la força que agafà l'Església després de la celebració del concili de Trento (1545-1563) i que a Mallorca es veié reflectida en les figures de santa Caterina Tomàs (1531-1574), sant Alonso Rodríguez (1553-1617) i sor Clara Andreu (1596-1628), i en la gran quantitat de noves fundacions conventuals que es duen a terme arreu de Mallorca al segle XVI.

La construcció de l'església començà l'any 1664, car tot d'una, després de la fundació del 1604, se n'havia començat una altra que no agradà. La nova construcció fou acabada el 4 d'agost de 1689, festa de Sant Domingo. Dos anys després de l'inici de l'església, el 1666 es començà també la construcció de la capella del Roser. Aquesta capella es construí al costat esquerre de la façana i seguida d'aquesta es construí el claustre, que no fou començat fins a l'any 1730 i acabat el 1800.

Ben igual que tots els altres convents, el de Sant Domingo tampoc quedà al marge de la desamortització de 1835, tot i que des del 1821 fins al 1823 ja havia quedat suprimit per no comptar amb el nombre mínim de religiosos, segons una llei decretada per les Corts l'any 1820. El 1835 els dominics abandonaren per sempre el seu convent inquer i aquest passà a dependre de l'Estat. No fou fins al 1843 quan Miquel Reura, batlle d'Inca, comprà el convent i el 1867 passà a dependre de la parroquial d'Inca, qui a partir d'aquell mateix any començà a nomenar custodi per tal de tenir cura de l'església.

A poc a poc, la barriada que havia sorgit al voltants del convent anava creixent i els habitants demanaren que els diumenges i dies de festa es pogués celebrar missa a l'església. Aquesta petició fou concedida pel bisbe, malgrat que quedava totalment prohibit celebrar-hi funerals o altres cultes que ja se celebraven a la parròquia. Aquesta situació es perllongà fins al 1962 quan Sant Domingo fou erigida parròquia.

Tot i que, com veiem, a l'església del convent es tornà a dir missa després de l'exclaustració, les dependències conventuals, així com el mateix claustre, no seguiren el mateix camí i patiren tota classe de transformacions. Al convent, s'hi instal·là la presó, el jutjat, la caixa de reserva militar, un Institut de Segona Ensenyança i la comandància de la Guàrdia Civil. Fins i tot, està

¹² Fiol i Tornila, P. *Història del convent de Sant Domingo d'Inca*. Inca: 1982, p. 9.

documentat que a durant el segle XIX se celebraren curses de braus dins el claustre. Amb el pas del temps, tant les dependències del convent com el mateix claustre s'anaren degradant fins arribar al punt que als anys noranta es declarà l'estat ruïnós de l'edifici i s'elaborà un projecte de rehabilitació per convertir-lo en un centre cultural. A l'any 2003 s'acabaren les obres de rehabilitació i les noves dependències de l'antic convent i claustre de Sant Domingo foren inaugurades el 23 d'abril de 2003, diada de Sant Jordi.

7.1. El claustre de Sant Domingo. Tipologia i altres exemples

Com ja hem vist abans, la construcció del claustre del Sant Domingo és bastant més tardana que la de l'església conventual. Es tracta d'un edifici de planta quadrada, format per una planta baixa, un primer pis i un porxo al seu damunt. A la planta baixa, s'hi obre una galeria d'arcs d'ansa de paner que estan aguantats per columnes amb capitells d'ordre jònic. Els corredors de l'interior de la galeria tenen sostre pla sustentat per un embigat, exceptuant els quatre cantons, que tenen volta d'aresta. En el primer pis, s'hi obren tres finestres balconeres a cada un dels costats, finestres que estan situades de forma simètrica amb els finestrns que s'obren al seu damunt al pis dels porxos.

Fig. 10. Claustre de Sant Domingo d'Inca

El pati pròpiament dit està enjardinat i al seu centre s'aixeca un coll de cisterna que data de 1905 (fig. 10). D'aquesta altra tipologia de claustre que també segueix la tradició classicista, és a Mallorca on hi ha el major nombre d'exemples. Sembla ser que l'antecedent del nostre claustre dominic fou el claustre del convent de Nostra Senyora del Roser de Pollença. Aquesta construcció pollencina té forma rectangular i dues plantes. La planta baixa està formada per una galeria d'arcs d'ansa de paner sustentats per columnes acabades amb capitells jònics i al primer pis s'hi obren finestres rectangulars. Les

dimensions del claustre de Pollença són majors que les de l'inquer, perquè a dues de les quatre façanes s'obren vuit arcades, mentre que a les altres dues restants tan sols n'hi ha sis. La coberta de les galeries és plana amb un embigat de fusta, exceptuant els quatre cantons que, com a Inca, també són de volta d'aresta. El claustre pollencí fou construït a principi del segle XVII, més de cent anys abans que el d'Inca. Altres exemples repartits per la Part Forana mallorquina són el claustre del convent de Jesús Maria de Sóller, al centre del qual hi ha un bell coll de cisterna envoltat de jardí. El convent de Sant Francesc de Paula de Sineu també conserva el seu claustre, que és de planta irregular lleugerament trapezoidal amb galeries a la seva planta baixa. Una petita diferència que s'observa recau que les columnes descansen sobre pedestals exempts. També s'observa una certa ornamentació als fusts dels capitells jònics de les columnes, formada per l'alternació d'una mitra episcopal i una estrella de vuit puntes. Aquesta decoració fa referència als emblemes heràldics del bisbe Miquel Estela, que fou un important protector i benefactor del convent sineuer al segle XVII; en canvi, les columnes cantoneres mostren una ornamentació floral. El claustre fou construït

entre 1724 i 1729 (fig. 11). Un altre claustre destacat dins aquesta tipologia és el claustre del convent de la Soledat de Santa Maria del Camí, que té una planta quadrada i, igual que al de Sineu, les columnes descansen sobre pedestals exempts. Aquest claustre no conserva el sostre de les galeries i data del segle XVII.

A Muro, el convent de Santa Anna conserva el seu claustre d'època barroca. Es tracta d'un espai quadrat amb galeries a la planta baixa formada per arcs que en aquest cas no són carpanells, sinó rebaixats. Una altra observació és que el coll de la cisterna es troba en un costat del claustre i no al centre. Al monestir de Nostra Senyora de Lluc es començà la construcció d'un claustre, però tan sols se'n construí una galeria. A Lloret de Vistalegre, l'actual església parroquial formava part del convent de Nostra Senyora de Loreto. Desgraciadament del claustre tan sols queden algunes restes en molt mal estat de conservació. El mateix passa en el convent de Sant Agustí de Felanitx. El seu claustre presentava una planta quadrada amb dues galeries superposades i de les quals tan sols queden les restes de la part superior d'una ala. Un darrer exemple, encara a la Part Forana, és el claustre del convent de Sant Antoni de Pàdua d'Artà. Es tracta d'una construcció de dimensions bastant més modestes que les anteriors. La seva planta és quadrada amb galeries a la planta baixa formades per cinc arcs, que en aquest cas són de mig punt, sustentats per columnes acabades amb capitells jònics (fig. 12).

Fig. 11. Claustre de Sant Francesc de Paula de Sineu

Fig. 12. Claustre del Sant Antoni de Pàdua d'Artà

Altres claustres que també segueixen aquesta tipologia, els trobam a Palma. Cal destacar el claustre del col·legi jesuític de Monti-sion o el de la Sapiència. L'antic claustre del convent de Santa Caterina de Sena, que actualment es troba reubicat al pati de l'edifici Ramon Llull de la Universitat de les Illes Balears, conserva les dues úniques ales que es construïren i que estan formades per columnes situades sobre pedestals exempts amb capitells d'estil dòric i arcades de mig punt. Un altre cas semblant a aquest el constitueix el claustre del convent trinitari de Sant Antoni

Abat. Aquest claustre té dues galeries d'arcs superposades, encara que el més destacat és que la seva planta és ovalada. Un cas a part, ja que no pertany a cap convent o monestir, seria el claustre de la Seu, del qual, a més, cal destacar-ne els capitells que són d'ordre compost i de decoració més profusa que els vistos fins ara.

Fig. 13. Pati de Can Oleza de Palma

Aquesta tipologia arquitectònica també fou molt emprada a algunes clastres de possessions mallorquines i en els patis dels palaus palmesans, entre els quals podem destacar el de Can Oleza, datat del segle XVII. Un altre exemple destacat és el vestíbul interior de Can Ferrandell (actualment Hotel Born), també format per arcs d'ansa de paner sustentats per columnes acabades amb capitells jònics i un sostre de volta d'aresta, conjunt que data de 1723 (fig. 13).

8. Conclusions

Veiem, doncs, que els dos claustres inquers foren construïts al segle XVIII. Els altres exemples que hem vist i que segueixen aquestes dues tipologies arquitectòniques es feren en època barroca, ja sigui al segle XVII o bé al XVIII. Tanmateix fou en aquests mateixos segles que es construïren altres claustres les diferències arquitectòniques dels quals, tot i que són semblants als estudiats, dificulten la nostra decisió cap a una tipologia o l'altra. Alguns d'aquests claustres són el del convent de Sant Vicenç Ferrer de Manacor o el del convent de Sant Domingo d'Eivissa.

Pel que fa al claustre manacorí, té una planta rectangular i dues galeries superposades amb sis arcs oberts a dues ales i cinc a les dues restants. Els arcs són d'ansa de paner i estan sustentats per pilastres octogonals ornamentades, acabades amb capitells d'ordre jònic. El sostre de les galeries de la planta baixa del claustre és de volta d'aresta, mentre que al pis superior el sòtil està format per un embigat pla. En aquest primer pis també destaquen les balustrades situades entre els arcs (fig. 14).

Fig. 14. Claustre de Sant Vicenç Ferrer de Manacor

Una altra construcció dominica de les Balears és el claustre del convent de Sant Domingo d'Eivissa. Aquest potser és l'exemple més senzill en aquest tipus de construcció. Es tracta d'un claustre quadrat amb dues galeries superposades de cinc arcs cadascuna d'elles. Els arcs són de

Fig. 15. Claustre de Sant Domingo d'Eivissa

mig punt i estan aguantats per pilastres quadrades amb una línia d'impоста que marca l'acabament de la pilastra i el començament de l'arc.

El sostre de les galeries del primer pis és d'embigat pla (fig. 15).

Segons Gabriel Alomar Esteve ens diu en el pròleg de l'obra *Claustros de Mallorca*,¹³ els claustres mallorquins d'època barroca es dividirien en dues variants. La variant principal i de la qual conservam més exemples seria aquella emprada pels ordes de la Companyia de Jesús, la dels mínims i la dels dominics, és a dir, la tipologia arquitectònica que segueix el claustre de Sant Domingo d'Inca. Per altra banda, la segona variant hauria estat emprada per l'orde franciscà, del qual veiem un exemple en el claustre del convent de Sant Francesc d'Inca. Tot i això, aquestes afirmacions no serien del tot correctes si tenim en compte que el model que segueix el claustre del convent dominic de Sant Vicenç Ferrer de Manacor, malgrat tenir els arcs d'ansa paner, no segueix cap dels dos models abans esmentats. De la mateixa manera, els convents franciscans de Sant Antoni de Pàdua d'Artà i l'antic convent franciscà (actualment dels Sagrats Cors) de Sóller tenen els seus claustres que pertanyen a la mateixa tipologia del claustre de Sant Domingo d'Inca, és a dir, a aquella primera variant més estesa dins Mallorca. És per això que no podem assignar una tipologia concreta de claustre dependent dels ordes religiosos, ja que en alguns casos aquest fet no es compleix.

Bibliografia

- AA. VV. *Colegio Beato Ramon Llull. Inca, Mallorca. Bodas de Oro. Cursos 1975-76*. Inca: 1977.
- AA. VV. *Jaume II i les ordinacions de l'any 1300*. Palma: 2002.
- AA. VV. *El patrimoni artístic de Felanitx. Itineraris per la ciutat*. Palma: 2001.
- BELENGUER, E. *Història de les Illes Balears (volum II). L'època foral i la seva evolució (1230.1715)*. Barcelona: Edicions 62, 2004.
- BENÍTEZ, J.; PIERAS, M.; RAYÓ, P.; VIVES, F. *Inca. Guia dels pobles de Mallorca*. Mallorca: 1999.
- CABOT ROSSELLÓ, S. i altres. *El convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor. Història i art*. Lluçmajor: 1993.
- CARBONELL BUADES, M.; MARTÍNEZ OLIVER, B. *El convent dels Mínims de Sineu*. Palma: 2010.
- CAZES, D.; CAZES, Q. *Conocer Toulouse*. Bordeus: Éditions du Sud-Ouest, 1993.
- CIANCHETTA, R. *Asís. Arte e historia en los siglos*. Nani-Terni: Edizioni Plurigraf, 1990.
- CIRER COSTA, F. *El convent dels pares dominics d'Eivissa. Introducció, estudi i transcripció d'un manuscrit de 1765*. Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 1998.
- DURLIAT, M. *L'art en el regne de Mallorca*. Mallorca: Editorial Moll, 1989.
- ESCANELLAS BONAFÉ, M. *Arquitectura religiosa a Inca i als seus voltants*. Inca: 1991.
- ESTELRICH I CALAFAT, A.; CRESPI I BESTARD, N. *Parròquia de Sant Domingo d'Inca, 1962-2006*. Inca: 2006.
- FIOL I TORNILA, P. *Història del convent de Sant Domingo d'Inca*. Inca: 1982.
- FONT I OBRADOR, B. *El convent de Sant Bonaventura. Una història, un símbol*. Lluçmajor: 2003.

13 FULLANA, P.; CRESPO, A.; PROHENS, J. *Claustros de Mallorca*. Palma: 1991, p. 13.

- FULLANA, M. *Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció*. Mallorca: Moll, 2005.
- FULLANA, P.; CRESPO, A.; PROHENS, J. *Claustros de Mallorca*. Palma: 1991.
- GELABERT OLIVER, M. "Claustre de Sant Domingo: un passeig per la seva història", dins *X Jornades d'Estudis Locals*. Inca: 2010.
- LE STANG, A. *Histoire de Toulouse illustrée*. Toulouse: 2006.
- LLABRÉS I MARTORELL, P. J.; ROSSELLÓ I VAQUER, R. *Inca en la història, 1229-1349*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1998.
- MESTRE I GODES, J. *Els càtars. La vida i la mort dels bons homes*. Barcelona: Edicions 62, 2000.
- MIRALLES GIL, M. *Retorn dels franciscans a Inca i la seva incidència en l'educació*, dins el programa de festes DIJOURS BO 1987. Inca: 1987.
- MULET, B.; VALERO, G. *La vila de Sineu. Itinerari cultural i patrimonial*. Palma: 1999.
- PIERAS SALOM, G. *Breu història d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1986.
- PIERAS SALOM, G. *Fonts documentals de l'Arxiu Parroquial d'Inca. Articles publicats al setmanari Dijous (1978-1980)*. Palma: 2007.
- PIERAS SALOM, G. *100 anys dels Franciscans TOR a Inca. Entrada i primeres passes. Apunts històrics*, dins el programa de festes Sant Abdon i Sant Senén 2010. Inca: Ajuntament d'Inca, 2010.
- RAYÓ BENNÀSSAR, P. *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*. Inca: 1993.
- VELLIBRE I ROCA, E.; MIRALLER, M., RABASSA, P.; FONT I OBRADOR, B. *El claustre de Sant Bonaventura. La recuperació d'un espai ciutadà*. Lluçmajor: 2003.
- VILANOVE, J. *Raconte-moi les rois de Mallorca*. Sant Joan les Fonts: 2004.